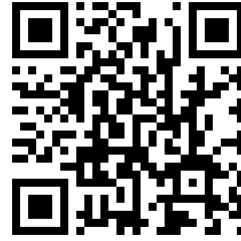

DOI 10.37491/UNZ.73.2
УДК 321.01; 342.2

Олександр БАТАНОВ¹

УНІТАРИСТИКА У СИСТЕМІ НАУКОВИХ ЗНАНЬ ПРО УНІТАРИЗМ: ПРОБЛЕМИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ

Висвітлюються концептуальні проблеми формування вітчизняної доктрини унітаризму. Констатуючи факт, що найбільш багатогранною і складною є проблема утвердження в Україні оптимальної форми державного устрою, пропонується запровадити у вітчизняній конституційній науці та освіті окремий вектор — унітаристика. Адже, попри те, що в політико-правовій науці в цілому та сучасній конституціоналістиці проблематика унітаризму доволі активно дискутується ученими-державознавцями, політиками та громадськими діячами, наукове знання в цій сфері залишається вкрай суперечливим та фрагментарним.

Аналізуючи комплекс сутнісних та змістових характеристик унітаризму як феномену сучасного конституційного права, окреслюються перспективні напрямки розвитку унітаристської доктрини. Показаний синергетичний зв'язок між теорією сучасного унітаризму, принципами унітарності державної території та фундаментальними інститутами політико-правового та державно-управлінського життя сучасних унітарних держав. Доводиться, що унітарний устрій є не лише одним із важливих компонентів процесу досягнення завдань, мети та функцій біль-

¹ доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України (м. Київ), batanov_olexandr@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-0239-4539>.

шості сучасних держав, а її іманентною ознакою та стратегічним елементом механізму реалізації їх суверенних прав.

Враховуючи, що унітаризм є багатовимірним соціально-політичним та конституційним явищем: це і ідея, і теорія, і науковий напрям, і глобальна соціальна та конституційна практика, і конституційна форма існування та функціонування територіальних громад, і історичний стан національної державності та української регіональної цивілізації, і форма реалізації національної ідентичності та громадянськості тощо, — робиться висновок про актуальність та необхідність формування унітаристського дискурсу в сучасній конституційно-правовій науці та освіті.

На погляд автора, послідовна концептуалізація та інституціоналізація унітаристики дозволить зрозуміти глибинні процеси, які обумовлюють виникнення феномену вітчизняного унітаризму, свідчать про колосальну цивілізаційну роль та аксіологічне, онтологічне, гносеологічне, функціонально-телеологічне значення державної території, підкреслюють важливість насамперед психологічного сприйняття унітаристської ідеї у суспільстві як у ході його політичної структуризації, формування відносин ринкової економіки, здійснення екогуманістичної політики, так і в аспекті національної безпеки та оборони.

Ключові слова: унітаристика, унітаризм, унітарність, територія, держава, державний устрій, унітарний устрій, адміністративно-територіальний устрій.

Новітня конституційна історія України свідчить, що найбільш багатоаспектною і складною є проблема утвердження в Україні оптимальної форми державного устрою. У політико-правовій науці в цілому та сучасній конституціоналістиці ця проблема вже три десятиліття поспіль активно дебатуються ученими-державознавцями, політиками, громадськими діячами.

Попри незворотність курсу на формування України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової, унітарної держави, територія якої в межах наявного кордону є цілісною і недоторканою (ст. ст. 1–2 Конституції України [1]), питання щодо форми державного устрою України, її адміністративно-територіальної організації, вирішення пов'язаних із ними національно-політичних, мовних та соціально-економічних проблем суспільства, залишаються доволі дискусійною стороною політичного та правового життя сучасної України. Особливо болісно загострилися та актуалізувалися ці питання в умовах анексії Автономної Республіки Крим та збройної інтервенції Російської Федерації проти України.

У цілому проблема територіального устрою України виявилася чи не найскладнішим конституційним інститутом за всі роки незалежності української держави. По суті, у перші роки незалежності України взагалі

не було вироблено чіткої як загальнотеоретичної, так і нормативної стратегії щодо спрямування України в напрямку унітаризму чи федералізму.

Підтвердженням цього було існування у певний час інституту Президента Автономної Республіки Крим, надання права Верховній Раді Автономної Республіки Крим приймати власні закони тощо. Лише Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади та місцевого самоврядування на період до прийняття нової Конституції України» [2] офіційно визначив унітарний вектор розвитку української державності.

Проте закріплення в Конституції України унітарної форми територіального устрою держави лише посилило актуальність загальнотеоретичних досліджень проблем унітаризму та складність цієї тематики, загострило суперечливість та діаметральність поглядів на проблеми і перспективи територіальної організації держави [3–11]. Показовою в цьому аспекті є позиція С. О. Телешуна, який ще у 2000 році зазначав, що «закріплення в Конституції України унітарності нашої держави і водночас наявність у її складі адміністративної (а не національно-територіальної) автономії посилило актуальність розробки теоретичних питань унітаризму та федералізму, перегляду самої концепції унітарної держави» [12, с. 2].

Окремі аспекти теорії та практики сучасного унітаризму, адміністративно-територіального устрою та процесу у своїх працях досліджували такі сучасні вчені та експерти, як Ю. І. Ганущак, Б. П. Гдичинський, А. Б. Гетьман, Р. В. Губань, О. П. Іщенко, В. М. Кампо, О. Л. Копиленко, В. В. Кравченко, І. О. Кресіна, В. С. Куйбіда, О. Г. Кучабський, І. Й. Магновський, В. В. Міщук, В. І. Нудельман, Х. В. Приходько, С. О. Телешун, А. Ф. Ткачук, Л. Т. Шевчук та ін.

Автор вважає, що політико-правові вчення про феномен державної території в цілому, її завдань, функцій, форми організації, в тому числі унітарного устрою держави, сформульовані протягом століть вітчизняною та зарубіжною науковою думкою не втратили своєї актуальності до нашого часу, а знання уявлень щодо природи унітарної державності необхідне для успішного вирішення проблем адміністративно-територіального устрою, територіальної організації влади та зміцнення унітаризму в сучасній Україні.

Слід констатувати, що комплексних досліджень проблематики унітаризму обмаль. Тривалий час науковці зверталися переважно до загальних проблем право-державотворення, не диференціюючи їх, розглядали здебільшого атрибутику держави, її завдання та функції, а не її внутрішню організацію з погляду не лише форми, а й сутності та змісту. Основна увага приділялася питанням інституційного характеру — адміністративно-територіального устрою в його нормативно-правових та управлінських функціях. Тому, попри наявність доволі фундаментальних праць [13–19], подекуди з доволі амбітними назвами та змістом, слід констатувати, що сьогодні у вітчизняній юриспруденції дослідження проблем унітарної форми територіального устрою та в цілому унітаризму залишаються доволі фрагментарними.

Тема унітаризму досліджувалася переважно у контексті загальних проблем державного устрою, територіального устрою, порівняння з федеративною формою територіального устрою або в контексті продукування необхідності проведення адміністративно-територіальної реформи. Варто зазначити, що проблема унітаризму не була актуальною і в період існування Радянського Союзу, оскільки правники та ідеологи тогочасної доби намагалися, насамперед, обґрунтувати незаперечну легітимність існування такої федеративної держави, як СРСР.

Метою дослідження є поглиблення концептуально-конституційних засад унітаризму, обґрунтування необхідності формування унітаристики як інноваційної форми наукового знання про унітаризм та парадигмальної основи територіальної організації сучасної України.

Незважаючи на наявні сьогодні проблеми конституційної теорії та практики, які існують у сфері територіальної організації української держави, для кожної галузі наукового знання приходить час осмислення накопиченого знання як результату теоретичного засвоєння нею свого предмета, який набуває рис системності. По суті мова йде про пізнання наукою самої себе, що є умовою її подальшого розвитку та утвердження реальної соціальної цінності [20, с. 91]. Прийшов такий час і для вітчизняної конституційної теорії державного устрою, концептуальним орієнтиром для якої повинні стати ідейні засади класичного унітаризму.

У сучасній Україні накопичений вагомий масив спеціалізованих досліджень щодо окремих аспектів територіального устрою, адміністративно-територіального устрою та процесу, проблем територіальної організації публічної влади тощо. Водночас є низка питань, абсолютно нових для сучасної юридичної науки. Актуальність та складність осмислення питань спостерігається навіть на рівні використання певних понять і категорій та формулювання їх визначень. Зокрема таким поняттям, що і на сьогодні ще не стало загально визнаним та залишається малозрозумілим з погляду сутності, змісту, принципів та функцій, є «унітаризм», яке використовується у наукових працях з питань конституційного права вкрай рідко.

Безумовно, одним з чинників тому є те, що сама наука конституційного права та конституційне знання багато в чому ще перебувають у стадії свого переосмислення, а на їх основі доволі повільно формуються нові наукові напрямки та навчальні дисципліни, які мають своїм предметом вивчення питань територіального устрою, адміністративно-територіального устрою та процесу, проблем територіальної організації публічної влади. Останні, скоріше, є поодинокими прикладами інноваційних освітніх технологій у сфері конституційного права і процесу, ніж усталеною практикою [21]. Тому конституційне знання про державний устрій України, побудоване на принципах класичного унітаризму, лише складається. У стадії вкрай повільного та суперечливого формування знаходиться вітчизняна теорія та методологія унітаризму, відповідний категоріально-понятійний апарат тощо.

Водночас не викликає сумнівів, що вже сьогодні має відбутися своєрідна «санация» наукової мови, її очищення від незрозумілих та неточних понять, їх подвійного тлумачення тощо. Усе це об'єктивно повинно розг-

лядатися як передумова у дослідженні важливих проблем сучасного конституціоналізму. Дослідники актуальних проблем конституційного права та процесу повинні переконатися, що аналіз понять не обмежується суто «терапевтичними» завданнями. Досліджуючи важливі конституційно-правові категорії та способи їх використання, вчений-конституціоналіст тим самим концептуалізує конституційно-правову реальність. Значною мірою цьому сприятиме формування сучасного категоріально-понятійного апарату конституційного права, в якому такі поняття, як «унітаризм», повинні стати одними з системоутворюючих.

Зрозуміло, що в науці конституційного права розвинутий сучасний категоріально-понятійний апарат не може сформуватися одномоментно. Це довготривалий та складний процес. По-перше, конституційно-правові поняття повинні бути ув'язані в єдину збалансовану понятійну систему та, по-друге, синхронізовані з юридичними категоріями, які існують у суміжних юридичних науках, насамперед, адміністративного, муніципального, фінансового права та інших галузевих юридичних наук. До того ж, необхідно враховувати і те, що на сучасному етапі розвитку конституціоналізму та конституційного права пріоритетність відзначеної проблеми значною мірою обумовлена тією обставиною, що наука конституційного права перебуває в стадії перманентного становлення, що, насамперед, пов'язане з тенденціями його політологізації, соціологізації, інформатизації, математизації та біологізації, стрімким розвитком в умовах інтернаціоналізації та міждержавної інтеграції [22]. Формування цієї науки неодмінно впирається в наявний в обігу категоріально-понятійний апарат, у тому числі той, яким оперує чинне законодавство.

Однак не викликає сумнівів, що чітко відпрацьована та синхронізована система конституційно-правових категорій може стати базою для концептуального вирішення багатьох злободенних проблем сучасності, особливо проблем, пов'язаних не лише із територіальною організацією та функціонуванням публічно-владного апарату, розмежуванням функцій, предметів відання та повноважень різних органів, які здійснюють публічну владу, загальними проблемами державного та територіального устрою, реформування адміністративно-територіального устрою, а і конституційно-правовими проблемами захисту суверенітету України, збереження цілісності і недоторканності її території, національної безпеки і оборони. Адже захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (частина перша ст. 17 Конституції України).

У цьому аспекті проблематика сучасного українського унітаризму набуває особливого звучання, актуальності та значення. Унітаризм як принцип конституційного ладу, форма державного устрою, філософія державності та право є універсальним інструментом розв'язання протиріч між центром та місцями, тенденціями централізації та децентралізації всередині відповідної унітарної держави. Питання унітаризму надзвичайно делікатні не лише у суто конституційно-правовому, політичному або адміністративному аспектах, а й у філософському розумінні, врахову-

ючи, що вони стосуються інтересів загального (Українського народу та всієї української держави), особливого (територіальних громад) та окремого (громадянина).

Вважаємо, що напрями теоретичних досліджень, які переслідують мету виявлення загальних закономірностей, пов'язаних з адекватним розумінням розуміння сутнісних, змістових, аксіологічних, онтологічних, гносеологічних, функціонально-телеологічних та інших характеристик сучасного унітаризму мають колосальну цінність та актуальність, так як саме у теоретичних недоопрацюваннях у цій сфері є паростки більшості практичних проблем у конституційному житті сучасної України.

До того ж, основною больовою точкою теорії сучасного унітаризму є її категоріально-понятійний апарат, так як значна кількість конституційних норм та інститутів у сфері територіальної організації української держави запозичені здебільшого з радянської державно-правової доктрини та ідеології, орієнтованої на власні, значною мірою відмінні від сучасних політико-правових процесів, категоріально-понятійні системи. Втім, істинно науковий аналіз конституційно-правової матерії неможливий без наявності необхідного гносеологічного інструментарію сучасного конституціоналізму, невід'ємним елементом якого є чіткий категоріально-понятійний апарат.

Ми вважаємо, що перспективи модернізації соціально-економічної, політичної та правової систем українського суспільства нині визначаються не тільки об'єктивними закономірностями інноваційного розвитку держав в умовах глобалізації та європейської інтеграції, процесами зближення правових систем сучасності, а й необхідністю врахування у процесі формування вітчизняного конституціоналізму територіального фактору, розмаїття історичних, національно-культурних, геополітичних, економічних та інших особливостей розвитку державної території не лише як просторової основи реалізації суверенітету держави, її завдань та функцій, а й, насамперед, як фундаментальної конституційної цінності. У силу цього проблематика територіального устрою виводиться на осмислення не лише генезисних, структурних, інституційних, функціональних ознак держави, а й її аксіологічних, онтологічних, гносеологічних, комунікативних та інших характеристик. Це складне системне державно-правове утворення, що має (має мати) соціально-економічні, політичні, національно-етнічні, культурологічні й екологічні підстави.

Спроби зведення державного устрою до територіального або адміністративно-територіального поділу, які іноді мають місце у конституційній доктрині, а також у законодавстві та деяких законопроектних роботах, або інтерпретація конституційних правоположень про територіальний устрій за допомогою використання уявлень про державний устрій (у деяких наукових працях) є певним спрощенням, які не забезпечують вирішення ключових проблем державного будівництва — територіальної організації та територіальної дії державної влади, її структурної організації, зіставлення та співробітництва із публічними структурами громадянського суспільства та інститутами місцевого самоврядування і самоорганізації населення.

За такого ототожнення, змішування, взаємонакладення понять, порізному може тлумачитися конституційна лексика, а звідси страждає законодавча логіка та техніка, що, у свою чергу, негативно віддзеркалюється не лише на організації та ефективності діяльності державної влади та місцевого самоврядування, а відтак — на якості публічних послуг, які надаються (повинні надаватися) населенню, а й у цілому стані вітчизняного унітаризму [23].

У цьому сенсі основна тенденція переосмислення традиційних правових категорій та понять, теоретико-методологічних засад загальноюридичної юриспруденції передбачає необхідність удосконалення доктринальних підходів до вивчення конституційно-правових проблем сучасного унітаризму.

Досвід проведення радикальних демократичних перетворень у правовій системі нашого суспільства вкрай повільний, але втім, цілеспрямований рух до адміністративно-територіальної реформи свідчить про необхідність кардинального наукового переосмислення конституційно-правових проблем сучасного унітаризму, враховуючи як національні історичні та політичні традиції, так і ті тенденції, які існують у сучасному динамічному світі, що, як правило, не є можливим у процесі аналізу традиційних конституційно-правових інститутів.

Не в останню чергу саме односторонній характер тлумачення феномену території у конституційному праві та спрощене розуміння адміністративно-територіальних процесів не лише заважало і заважає дослідженню і вивченню проблем вітчизняного унітаризму, а і стало однією з причин перманентної дестабілізації його засад у реальній конституційній практиці протягом усіх років державної незалежності України в політичному, економічному, правовому та навіть духовно-культурному і психологічному вимірах.

Саме це здебільшого й сприяло виникненню одіозних міфів і соціальних фантомів про федералізм як «найбільш завершену форму регіоналізму та неодмінну умову для самореалізації потенціалу регіонів, кожної територіальної одиниці, кожного громадянина» [24, с. 42]. Тобто сьогодні існує серйозне протиріччя між доктринальними уявленнями про сутність та зміст унітаризму, умови його ефективного функціонування, розвитку та трансформації, що домінують у мисленні й діяльності вчених і політиків та реальною практикою розвитку самої унітарної системи територіальної організації держави.

У силу цього формування цілісної парадигмально-конституційної основи сучасного українського унітаризму відіграватиме вагому ідеологічну або навіть пропагандистську роль у процесах протидії проросійськи орієнтованим федералістським та відверто сепаратистським сценаріям розвитку вітчизняної державності [24–33]. У сучасних умовах у суспільстві в цілому, у політичному та науковому середовищі повинно послідовно формуватися чітка концептуально аргументована та ідеологічно підсилена позиція, згідно з якою федералізація державного устрою України (у будь-яких формах: класичного або кооперативного федералізму, федеративного дуалізму, федерально-матричної моделі тощо) є формою відверто-

го колабораціонізму з російськими окупантами, ідеологічною та політичною технологією сепаратизму в Україні [34].

Відповідні ідеологічні федералізаційні концепти жодною мірою не є перевіреними досвідом сучасних федерацій у зарубіжних країнах, політичною ситуацією в Україні, прогнозами на її історично передбачуване майбутнє, її соціально-демографічною мапою тощо, особливо в умовах анексії Автономної Республіки Крим та збройної інтервенції Російської Федерації проти України, проходження абсолютно нового та вкрай складного етапу розвитку української нації, коли відбувається не лише практичний процес та теоретичне обґрунтування власної державності, по суті, формування нової державної нації у широкому (загальногромадянському) розумінні цього слова, а й боротьба за збереження суверенітету України. Якщо централізована федерація є для державності України небезпечною і небажаною, то реалізація ідеї децентралізованої федерації в Україні, на якій наполягають деякі сепаратистські кола, стане політичною і соціальною катастрофою. За таких умов, за висновками більшості вітчизняних експертів, оптимальна конституційна модель державного устрою України — унітарна конституційно децентралізована держава. Ідейні засади такої держави повинні ґрунтуватися на парадигмальних філософських, правових, політичних, соціологічних засадах українського унітаризму.

Слід погодитись з тим, що ключова теоретична проблема, яка обумовлює практичні проблеми, полягає у відсутності збігу та навіть протиріччя позицій у визначенні самої сутності унітаризму. Найбільш розповсюдженими є спроби тлумачити його лише як «принцип державного устрою» [35; 36, с. 9, 14] або «одну з форм державного устрою» [37, с. 886, 891].

До речі, саме ця обставина, на наш погляд, є причиною того, що проблематика вітчизняного унітаризму зводиться тільки до суто політичної тематики або віддається на відкуп формально-юридичним методам її вирішення. При цьому не враховується, що визначення цього феномену — це питання, яке напряму пов'язане з аксіологічними, онтологічними, гносеологічними, сутнісно-субстанціональними та функціонально-телеологічними перспективами розвитку української державності.

Джерело різночитань та полярності позицій у поглядах як теоретиків, так і практиків на природу унітаризму полягає не тільки у відмінностях їх геополітичних і соціально-економічних інтересів, але і в недостатній мірі рефлексивності в осмисленні проблеми з погляду практики конституційного правокористування. Для нас є очевидним, що відмінності в розумінні сутності унітаризму визначаються явними та неявними світоглядними та теоретико-методологічними передумовами, пов'язаними не лише з розумінням місця і ролі сучасної політичної мапи світу держави Україна, її завдань та функцій, сутності її державної території, а генезису та перспектив розвитку суспільно-політичного та духовно-культурного буття Українського народу в цілому. Тому те чи інше бачення політичного, соціального, історичного, духовно-культурного, ментального простору його існування неодмінно детермінуватиме трактування природи і ролі унітарності її території як конституційної цінності. У зв'язку з цим, найбільш перспективним є рух у такому напрямі, який відкриває можливості

для активізації та зміцнення унітарної моделі її територіального устрою, оскільки саме недооцінка статусу і ролі державної території стала причиною деформації самої сутності українського унітаризму.

Відсутність відрефлектованого наукового тлумачення питання та, насамперед, соціально-філософського обґрунтування унітаризму в Україні породжує суперечливі погляди на завдання і форми організації її території. Як наслідок, має місце перманентна ідейна і практична боротьба за визначення суверенних прав держави та народу, зіткнення відцентрових та доцентрових тенденцій, розподіл зон відповідальності суб'єктів публічної влади, повноважень і ресурсів тощо.

У зв'язку з цим, вивчення теоретико-методологічних та конституційно-правових аспектів територіального устрою України з позицій сучасного унітаризму дозволяє реалізувати установчу, політичну, юридичну, регулятивну, стабілізуючу, програмну, охоронну, обмежувальну, виховну; ідеологічну та інші функції Конституції України, конституціоналізму та конституційного права, їх динамічний характер, виявити рівень реального впливу науки, юридичної науки зокрема і насамперед, науки конституційного права, на правотворчість та правозастосування в діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, способи застосування юридичної техніки як механізму підвищення ефективності як конституційно-правового регулювання суспільних відносин.

Таким чином, незважаючи на вказані та інші негативні чинники, які породжують доктринальні та прикладні проблеми сучасного унітаризму в Україні, вітчизняною наукою конституційного права накопичений відповідний масив конституційно-правового знання, який потребує переосмислення, у тому числі з погляду потенційних можливостей розвитку конституційної доктрини та викладання відповідних знань у юридичних навчальних закладах. При цьому важливо визначитися із змістом, предметом, об'єктом, методологією, структурою та зв'язками такого знання, його якісними характеристиками, способами отримання, пояснення, оцінки, суспільно-політичної ролі. Успішному зрушенню у цьому напрямі повинна сприяти не тільки розробка цих та інших актуальних проблем науки конституційного права та конституціоналістики в цілому, а й запровадження у навчальний процес інноваційних освітніх технологій, у тому числі й в аспекті вивчення конституційно-правових проблем території, ролі територіального чинника в житті народу та держави, територіального устрою, його принципів, функцій, форм гарантування тощо.

Варто замислитись і над необхідністю формування та запровадження у навчальний процес низки міждисциплінарних курсів. Так, значним кроком на цьому шляху стало б запровадження у навчальний процес абсолютно нової універсальної дисципліни, викладання якої могло б бути однаково корисним у процесі формування професійних знань у сфері територіальної організації публічної влади як юристів, так і економістів, соціологів, політологів тощо.

Враховуючи унітарність української держави, такою універсальною дисципліною, здатною довести до слухача (студента або магістранта) у доступній формі, спираючись на здобутки юридичної науки та законодав-

чі норми, інформацію про територію, її політичні моделі, функціональну роль та соціальне значення, вплив економічних, управлінських, історичних, етнонаціональних, географічних, кліматичних, інфраструктурних та інших чинників на її функціонування тощо могла б стати «Унітаристика».

Запровадження такої універсальної дисципліни мало б вагомe значення в опануванні доволі важкої матерії, якою є сучасний унітаризм, адже зрозуміти глибинні процеси, які обумовили виникнення феномену вітчизняного унітаризму, свідчать про колосальну цивілізаційну роль та аксіологічне, онтологічне, гносеологічне, функціонально-телеологічне значення державної території, підкреслюють важливість, насамперед, психологічного сприйняття унітаристської ідеї у суспільстві як у ході його політичної структуризації, формування відносин ринкової економіки, здійснення екогуманістичної політики, так і в аспекті національної безпеки та оборони, спираючись на формально-юридичні формули та конструкції, взагалі не можливо.

Об'єктивно ці питання не можуть і не повинні вивчатися у рамках загальних питань курсу «Конституційного права України». Заповнити ці прогалини може саме курс «Унітаристика», запровадження якого визначально, з перших кроків у вивченні проблематики сучасного унітаризму, сприяло б не тільки налагодженню таких міждисциплінарних зв'язків «по горизонталі» («Муніципалістика» → «Унітаристика» → «Конституційне право України» → «Конституціоналістика» тощо), а і, насамперед, системних навчально-освітніх блоків, зв'язаних між собою «по вертикалі» («Муніципалістика» → «Регіоналістика» → «Унітаристика» → «Глобалістика»).

Так, говорячи про системні зв'язки, які могли б сформуватися між унітаристикою та такими науковими напрямками як муніципалістика, регіоналістика, державознавство, глобалістика, наприклад, зазначимо, що *муніципалістика* — це міждисциплінарна наука, яка вивчає правові, політичні, соціально-культурні та економічні проблеми та процеси муніципалізації, функціонування дієздатних територіальних громад, ролі муніципального фактора у процесах формування громадянського суспільства, ринкової економіки та демократичної соціально-правової державності тощо. Муніципалістика дозволяє ознайомитися з муніципальними явищами і категоріями не лише у їх правовому вимірі, а й в аспекті формування муніципальної свідомості, муніципальної психології та муніципальної культури тощо. Така дисципліна необхідна для юристів, спеціалістів у галузі соціальної роботи, економістів, політологів, істориків, географів, культурологів, педагогів та ін. [38].

У контексті проблем сучасного унітаризму, у рамках муніципалістики вивчалися б актуальні питання щодо ролі та значення території у процесах формування місцевого самоврядування, об'єднання територіальних громад, зіставлення адміністративно-територіального та муніципально-територіального устрою, інші питання, які відіграють суттєву роль у процесах демократизації на місцях та зміцнення територіальної цілісності держави.

Суть унітаризму в муніципальному вимірі полягає у збереженні за державою в цілому загальних функцій та одночасно передачі на рівень

територіальних громад практичного управління значною часткою суспільних справ — питань місцевого значення. Традиційно органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене зі сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручене жодному іншому органу. Муніципальні функції, як правило, здійснюються переважно тими властями органами влади, які мають найтісніший контакт з громадянином.

Також за державою залишаються функції адміністративного нагляду за законністю діяльності органів місцевого самоврядування. Причому будь-який адміністративний нагляд за органами місцевого самоврядування може здійснюватися тільки згідно з процедурами та у випадках, передбачених Конституцією або законом. Такий нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування, як правило, має на меті тільки забезпечення дотримання закону та конституційних принципів. Однак вищі інстанції можуть здійснювати адміністративний нагляд за своєчасністю виконання завдань, доручених органам місцевого самоврядування. Традиційно адміністративний нагляд за органами місцевого самоврядування здійснюється таким чином, щоб забезпечити домірність заходів контролюючого органу важливості інтересів, які він має намір охороняти (ст. ст. 4, 8 Європейської хартії місцевого самоврядування) [39].

Тривалий час місцеве самоврядування було функціонально інтегроване в інститути державної влади. Реформи у сфері децентралізації, об'єднання територіальних громад та адміністративно-територіального устрою, які здійснюються останнім часом, доводять принцип унітаризму до територіальних громад. Потенціал унітаризму, не доведений до територіальних громад, до жителів сіл, селищ або міст — членів цих територіальних громад, конкретного громадянина, позбавляється своєї бази. Особливо відчувається це в умовах вкрай архаїчного адміністративно-територіального устрою сучасної України, тенденції реформування якого намітилися лише зараз. У такому адміністративно-територіальному дискурсі самоврядування територіальних громад, принципи його формування та тенденції розвитку — предмет унітаристики.

Регіоналістика — це міждисциплінарна наука, яка вивчає об'єктивні процеси регіоналізації (географічної, історичної, політичної, економічної, культурної). Вона особливої уваги надає вивченню регіоналізації міжнародних відносин під впливом факторів глобалізації. Її засновником був американський економіст і географ Уолтер Айзард, який відзначав трансформацію регіональної економіки у регіоналістику за рахунок розширення базисних факторів, не тільки економічних, а і політичних, соціальних і екологічних. Регіоналістика відображає синтез підходів різних наук до регіональних досліджень. Вона визначально замислювалася як вчення, яке об'єднує такі напрями, як районістика (предметом якого, за задумом засновників, мала служити розробка загальних принципів і методів систематизації шляхом районування), регіоновідання (за задумом фундаторів мала вивчати специфіку розвитку цілісних регіонів у найрізноманітніших аспектах — від природних до етноконфесійних), а також низки інших напрямів у науках, які мають справи з районуванням

та вивченням районів. Регіоналістика взаємодіє з географічними науками, геополітикою, глобалістикою, геоеконімікою та іншими науковими дисциплінами. Вона необхідна для спеціалістів у галузі міжнародних відносин, державознавців, регіонознавців, країнознавців, політологів, істориків, географів та ін. [40–42].

Регіональний фактор завжди відіграв важливу роль у політичному та економічному житті України. Особливе значення відповідна проблематика набуває в аспекті зміцнення та збереження територіальної цілісності України як унітарної держави. У цьому аспекті регіоналістика перебуває у тісному зв'язку із проблематикою сучасного унітаризму та концептуальними питаннями унітаристики.

Глобалістика, як напрям наукових пошуків — це нова міждисциплінарна форма знання в галузі міжнародних відносин та світової політики, яка прагне подолати кризу гуманітарних наук, як правило, розділених нездоланною спеціалізацією та трансформацією предметів дослідження під впливом процесів, які відбуваються у сучасному світі. Глобалістика виступає як аналітична дисципліна поки що з розмитими контурами свого предмета дослідження. Звідси — багатоголосся дослідників, які віддають пріоритет у глобалістиці, відповідно політиці, економіці, соціології або культурі. Глобалістика виявляє сутність, тенденції та причини процесів глобалізації, інших глобальних процесів і проблем, пошук шляхів утвердження позитивних і подолання негативних для людини та біосфери наслідків цих процесів. Термін «глобалістика» також вживається для позначення сукупності наукових, філософських, культурологічних і прикладних досліджень різних аспектів глобалізації та глобальних проблем, включаючи отримані результати таких досліджень і практичну діяльність щодо їх реалізації в економічній, соціальній, політичній сферах. Глобалістика народжена інтеграційними процесами, характерними для сучасної науки та є сферою дослідження і пізнання, де різні наукові дисципліни та філософія взаємодіють одне з одним, кожна з позиції свого предмета і метода [43–46].

З погляду унітаристського фактору вивчення проблем глобалізації є вкрай важливим принаймні тому, що будь-яка держава є суб'єкт-об'єктом геополітики. Під впливом зовнішніх факторів подекуди формується та здійснюється внутрішня та зовнішня політика тієї чи іншої держави. Не є винятком із глобалістського контексту і Україна. Втім, в умовах складних геополітичних відносин, Україна має зміцнювати та захищати свою суб'єктність, у тому числі й в територіальному вимірі, насамперед з погляду своєї унітарності, цілісності, неподільності тощо.

Варто звернути увагу і на галузевий аспект перспективи вивчення цього курсу серед таких інших, аналогічних за функціональним навантаженням курсів міждисциплінарного характеру, враховуючи, що на колосальний потенціал таких напрямів наукових пошуків, як «конституціоналістика» [47], «адміністративістика» [48], «цивілістика» [49], тривалий час вказують вітчизняні вчені.

Важливість формування відповідного напрямку обумовлена й необхідністю системного підходу до вивчення проблем сучасного конституціо-

налізму, враховуючи значення територіального фактору у формуванні та реалізації його рівнів та форм: муніципалізм як форма локального конституціоналізму [50] → сучасний конституціоналізм в окремій державі [51–53] → глобальний конституціоналізм, що є наслідком міждержавної інтеграції [54].

Унітаризм у цьому аспекті стає не лише системоутворюючою домінантою цілісності та неподільності території як елементу механізму української держави, а й конституційною цінністю, що особливо важливо в аспекті реалізації та захисту принципів сучасного конституціоналізму.

Основними тематичними блоками, які могли б вивчатися у рамках курсу «Унітаристика» та відігравати роль загальноорієнтованої, вступної й узагальненої інформації про унітаризм в Україні, могли б бути:

- унітаристика у системі знань про унітаризм в Україні;
- унітаризм як проблема конституційно-правової науки та юридичної науки в цілому;
- унітаристська філософія як комплекс знань про феномен унітаризму, його аксіологічні, гносеологічні, онтологічні та інші характеристики й ознаки;
- унітаристська політологія як комплекс знань про політичні моделі унітаризму та його місце у політичній організації держави і суспільства;
- унітаристська економіка як комплекс знань про основи господарювання та здійснення бюджетно-фінансової діяльності в умовах унітаризму;
- унітаристська соціологія як комплекс знань про соціологічне значення унітаризму, його місце та значення у процесах суспільного розвитку з погляду соціальної структури суспільства;
- унітаристська культурологія як комплекс знань про культуру унітаризму, його духовно-моральний та ідеологічний вплив на розвиток суспільства і держави;
- унітаристська психологія як комплекс знань про психологію людських відносин в умовах унітарно-організованої держави;
- унітаристська інженерія як комплекс знань про системи і моделі організації публічної влади та управління в умовах унітарно-організованої держави, їх особливості та можливі впливи на розвиток державної влади та місцевого самоврядування з погляду їх організації, проведення виборів тощо;
- унітаристська конфліктологія як комплекс знань про протиріччя та конфлікти з питань території в унітарно-організованій державі, причини їх виникнення, засоби та методи попередження і подолання тощо.

На наш погляд, формування унітаристського дискурсу в сучасній конституційно-правовій науці та освіті створило б умови для поглиблення наукового знання про унітаризм та територію держави як феномен конституційного права України, а також формування спеціалістів абсолютно нової генерації, адже важко розраховувати на динамічний розвиток держави, її інститутів, місцевого самоврядування в Україні, успіхи у проведенні адміністративно-територіальної, адміністративної, податкової та

інших реформ, не маючи професійно підготовлених спеціалістів, які мають фундаментальні знання у сфері теорії сучасного унітаризму.

Стан державного управління, місцевого самоврядування, національної безпеки, бюджетної та податкової політики у демократичних країнах дає нам відповідні орієнтири, вагомі результати та позитивні приклади. Унітаристика, відображаючи суть теорії та практики унітаризму, включає моделювання конкретних унітарних відносин, предметне поле вивчення тенденцій та закономірностей.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» від 08.06.1995 р. *Голос України*. 1995. 10 червня.
3. *Гречко О. О.* Принцип єдності та цілісності державної території як гарантія унітарного характеру української держави. *Право і Безпека*. 2014. № 4 (55). С. 12–16.
4. *Колісник В.* Перспективи удосконалення державно-територіального устрою України: відновлення унітаризму чи перехід до федералізму? *Права людини*. 2014. № 10 (1-15 квітня). С. 6–9.
5. *Кресіна І. О., Стойко О. М.* Еволюція унітаризму в Україні: між консолідацією та консервацією. *Право України*. 2014. № 9. С. 45–52.
6. *Курас І.* Федерація чи унітарна держава? (Загальнонаціональні та регіональні державотворчі інтереси в сучасній Україні). *Політика і час*. 1993. № 6. С. 4–8.
7. *Приполова Л. І.* Територіальний устрій України та європейських унітарних держав: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2012. 20 с.
8. *Романюк О. І.* Унітаризм VS федералізація: проблема державного устрою України в контексті конституційної реформи. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2014. № 3 (22). С. 111–119.
9. *Сердюк Н. А.* Проблеми унітаризму та особливості політико-правового статусу територіальної автономії в Україні. *Соціологія права*. 2015. № 1/2. С. 116–121.
10. *Сидоренко О. О.* Розвиток унітарних відносин в Україні як одна з умов формування сучасної правової системи. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 139. С. 8–19.
11. *Сметана В. В.* Гармонізація тенденцій децентралізації та централізації як чинник розвитку унітаризму в сучасній Україні: доктринальний аспект. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 101–105.
12. *Телешун С. О.* Державний устрій України: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02. Київ, 2000. 34 с.
13. *Адміністративно-територіальний устрій України. Історія. Сучасність. Перспективи / заг. ред. О. В. Турчинова.* Київ : Геопринт, 2009. 615 с.

14. *Ищенко О. П.* Конституційно-правові основи адміністративно-територіального устрою України. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 224 с.
15. *Кучабський О. Г.* Адміністративно-територіальна організація України: теорія, методологія, механізми становлення. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. 315 с.
16. *Магновський І. Й.* Територіальний устрій України. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2011. 474 с.
17. Правові засади оптимізації адміністративно-територіального устрою / за ред. І. О. Кресіної. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Юридична думка, 2013. 327 с.
18. *Телешун С. О.* Державний устрій України: проблеми політики теорії і практики. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. 318 с.
19. *Ткачук А., Ткачук Р., Гацуцук Ю.* З історії реформ адміністративно-територіального устрою України, 1907–2009 роки. Київ : Леста, 2009. 128 с. URL : <https://bit.ly/3biQ2pE>.
20. *Батанов О. В.* Муніципальне право України. Харків : Одиссей, 2008. 528 с.
21. *Губань Р. В.* Основи правового регулювання адміністративно-територіального устрою України. Київ, 2013. 279 с.
22. *Батанов О. В.* Конституційне право у сучасному світі: основні напрями та форми розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2003. № 7. С. 32–42.
23. *Батанов О. В., Приходько Х. В.* Феноменологія сучасного унітаризму: аксіологічні, онтологічні та телеологічні аспекти. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2016. № 7. С. 69–78.
24. *Тихонов В.* Манифест федералізму, или путь к демократическому государству. Луганск, 2004. 64 с.
25. *Бузина О.* Украина. Федерализм и антифедерасты. *Олесь Бузина. Авторский сайт-сообщество.* URL : <https://bit.ly/3mf3ZYQ>.
26. *Ветров В.* Федеративная Украина — так ли страшен черт, как его малюют? *Новости Украины.* URL : <https://bit.ly/2GYZD8h>.
27. *Кириченко И.* Уроки федерализма для Украины. *Общественное движение «Украинский выбор — Право народа».* URL : <https://bit.ly/3mjcoKI>.
28. *Колесніченко В., Бортнік Р.* Федеративна Україна: безальтернативна альтернатива розвитку Української держави. *Голос України.* 2009. № 194 (4694). 15 жовтня.
29. *Медведчук В.* Державотворчий потенціал федеративної трансформації України: конституційно-правові аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2013. № 2. С. 98–107.
30. *Медведчук В.* Доктринальна модель побудови федеративної держави: українська ретроспектива і сучасність. *Право України.* 2013. № 9. С. 289–305.
31. *Мочалов А.* Азбука федералізму. Лекція первая. *Общественное движение «Украинский выбор — Право народа».* URL : <https://bit.ly/2ZtFA7Z>.
32. *Мучник Г.* Унитарная нетерпимость или федеративное добрососедство? *Еженедельник 2000.* URL : <https://bit.ly/32qXACa>.
33. *Толочко П.* Нам нужно федеративное государство. *Общественное движение «Украинский выбор — Право народа».* URL : <https://bit.ly/2GQ5hJv>.

34. Явір В. Федералізм як технологія сепаратизму в Україні. *Віче*. 2015. № 14. С. 18–21.
35. Міщук В. В. Унітаризм як принцип державного устрою. *Університетські наукові записки*. 2010. № 4. С. 12–16.
36. Міщук В. В. Унітарна форма територіального устрою України, Польщі та Італії (порівняльно-правовий аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2011. 19 с.
37. Савчин М. В. Конституційне право України. Київ : Правова єдність, 2009. 1008 с.
38. Проблеми сучасної муніципалістики / за заг. ред. О. В. Батанова. Київ : Академія муніципального управління, 2012. 292 с.
39. Європейська Хартія місцевого самоврядування. Страсбург, 15.10.1985 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/3k4zGSS>.
40. Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. Київ : Інститут історії України НАНУ, 2003. 516 с.
41. Ринок і регіоналістика / С. П. Сонько та ін. Київ : Ніка-Центр: Ельга, 2002. 380 с.
42. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія. Київ : КНЕУ, 2008. 272 с.
43. Бебик В. М., Шергін С. О., Дегтерьова Л. О. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика. Київ : Університет «Україна», 2006. 208 с.
44. Глобалістика: Междунар. междисциплинарный энцикл. словарь / гл. ред. и сост. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков. Москва; Санкт-Петербург; Нью-Йорк : Елима; Питер, 2006. 1159 с.
45. Кочетов Э. Г. Глобалістика: Теория, методология, практика. Москва : НОРМА (Издательская группа НОРМА — ИНФРА-М), 2002. 647 с.
46. Шепелев М. А. Глобалістика. Ч. 1. Днепропетровск : ДНУ, 2001. 144 с., Ч. 2. Днепропетровск : ДНУ, 2001. 122 с.
47. Орзіх М. П. Конституціоналістика у складі юридичних термінопонять. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2009. Т. 8. С. 118–124.
48. Ківалов С. В. Адміністративістика як об'єкт наукових пошуків: запрошення до обговорення. *Часопис адміністративістики*. 2007. № 1. С. 4–7.
49. Харитонов Є. О. Цивілістика: поняття, підготовка та структура. *Часопис цивілістики*. 2006. Вип. 1. С. 10–15.
50. Батанов О. В. Сучасний муніципалізм в Україні: гуманістичні засади становлення та розвитку. *Правова держава*. Вип. 21. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. С. 165–174.
51. Бориславська О. М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз. Харків : Право, 2018. 384 с.
52. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 560 с.
53. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції. Ужгород : Ліра, 2009. 372 с.
54. Львова Є. О. Глобальний конституціоналізм. Теоретичні підходи та правові виклики до формування. Київ : Фенікс, 2019. 294 с.

Oleksandr BATANOV

V. M. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine

Unitaristics in the System of Scientific Knowledge on Unitarianism: Problems of Conceptualization and Institutionalization

The conceptual problems of the formation of the national doctrine of unitarism are covered. Recognizing the fact that the most multifaceted and complex problem is the establishment of the optimal form of government in Ukraine, it is proposed to introduce a separate vector in national constitutional science and education — unitaristics. In spite of the fact that in the field of political and legal science in general and modern constitutionalism, the issue of unitarism is quite actively discussed by scholars, scientists, politicians and public figures, the scientific knowledge in this field remains extremely controversial and fragmentary.

Analyzing the complex of essential and substantive characteristics of unitarism as a phenomenon of modern constitutional law, outlines perspective directions of development of the unitarian doctrine. The synergistic connection between the theory of modern unitarism, the principles of unitarity of the state territory and the fundamental institutions of political-legal and state-administrative life of modern unitary states is shown. It proves that the unitary system is not only one of the important components of the process of achieving the tasks, goals and functions of most modern states, but also an immanent feature and strategic element of the mechanism of exercising their sovereign rights.

Considering that unitarism is a multidimensional socio-political and constitutional phenomenon: it is an idea, a theory, a scientific direction, and a global social and constitutional practice, and a constitutional form of the existence and functioning of territorial communities, and the historical state of national statehood and Ukrainian regional civilization, and the form of realization of national identity and citizenship, etc., concludes the relevance and necessity of forming a unitarianist discourse in modern constitutional law science and education.

In the opinion of the author, consistent conceptualization and institutionalization of the unitarianist will allow us to understand the deep processes that determine the emergence of the phenomenon of national unitarism, testify to the enormous civilizational role and axiological, ontological, epistemological, functional and psychological features in the course of its political structuring, formation of market economy relations, implementation of eco-humanistic national security and defense.

Keywords: *unitaristics, unitarism, unitarian, territory, state, state system, unitary system, administrative and territorial system.*